

Публікується зі згоди автора, джерело: ["Релігія в Україні"](#)

Лариса ВЛАДИЧЕНКО, кандидат філософських наук

Чинне законодавство України з питань свободи совісті та діяльності релігійних організацій оцінюється міжнародними і вітчизняними експертами як найдемократичніше на пострадянському просторі. Однак в діючому законодавстві мають місце проблемні питання, які, в свою чергу, певним чином ускладнюють діяльність релігійних організацій в Україні. Одним із таких питань є процедура реєстрації релігійних організацій.

В Україні реєстрація релігійних організацій перш за все передбачає реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, виключно для одержання останніми правоздатності юридичної особи, а не для легалізації своєї діяльності на території України.

Як відомо, у Радянському Союзі, і в Українській Радянській Соціалістичній Республіці зокрема, релігійні громади були позбавлені права статусу юридичної особи. Спробуємо коротко висвітлити деякі аспекти реєстрації релігійних організацій та наслідків, що з цього випливали за часів радянської влади.

Поштовхом ненадання релігійним організаціям, які здійснювали свою діяльність на

території України, статусу юридичної особи послужило прийняття в січні 1919 року Декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» [33], який являється аналогічним Декрету Ради Народних Комісарів РСФСР «Про свободу совісті, церковних і релігійних об'єднань або про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» (січень 1918 р.) [6]. У Декреті безпосередньо в п. 12 проголошувалося: «Ніякі церковні і релігійні товариства не мають... прав юридичної особи» [6]. Власне цей пункт був закріплений у арт. 360 Адміністративного кодексу УСРР під назвою: «Релігійні громади не мають прав юридичної особи».

В подальшому вся законодавча практика відносно релігійних організацій була направлена на тотальне відокремлення церкви і держави, тобто на виконання зазначеного декрету. Про що, наприклад, свідчить постанова Ради Народних Комісарів УСРР від 3 серпня 1920 року «Про насадження законодавчої практики УСРР і РСФСР в питанні відокремлення церкви від держави» [30], яка вже є показовою за своєю назвою. Надалі, показовим в питанні проведення реєстрації релігійних громад за радянських часів в Україні – є Положення народного Комісаріату Внутрішніх Справ «Про порядок організації, діяльності, звітності і ліквідації релігійних громад та систему обліку адмінорганами складу релігійних громад та служників культу» від 29 грудня 1929 року. Де безпосередньо у п. 1 розділу I зазначається: «потрібною умовою початку діяльності кожної релігійної громади повинна бути реєстрація статуту громади» і далі підкреслюється, що «до реєстрації свого статуту у відповідних органах релігійна громада будь-якого релігійного культу не може почати своєї діяльності» [19, с. 2-3], що, в свою чергу, закріплювалося арт. 359 Адміністративного кодексу УСРР. Далі у зазначеному положенні чітко прописуються умови існування, проведення культової практики, подання звітності до крайвідділів. Отже, контроль релігійних організацій з боку держави був тотальним, який поставив релігійні організації у жорсткі рамки і обмеження.

Щоб зареєструвати релігійну громаду в УСРР згідно п. 2а вищезгаданої постанови необхідно, щоб було не менше 50 фундаторів, які у свій час отримали назву «п'ятидесятки». Цікаво, що у РСФРР для реєстрації аналогічної релігійної установи, згідно Постанови Всеросійського центрального виконавчого комітету Ради Народних Комісарів РСФРР, від 8 квітня 1929 року, потрібно було не менше 20 засновників [Див.: 5] після отримання реєстрації кожного року необхідно було подавати списки, які б підтверджували цей мінімум.

В згаданому положенні п. 12, IV підрозділу, I розділу прописувалося, чому релігійна громада не мала прав юридичної особи. Причина банальна – майнове питання. Дійсно, релігійна громада не мала права набувати у власність майно, укладати угоди та інше, що має право робити юридична особа. Культові будівлі та інше майно, пов'язане з культовою

практикою, передавалося релігійним громадам у безкоштовне користування, але після відчуження його до державної власності і взяття на облік у відповідні органи. Після припинення, з різних причин, діяльності тієї чи іншої релігійної громади культове майно, яким вона користувалася, повертається у державну власність.

Після внесення змін Указом Президіуму ВР РСФРР від 23 червня 1975 року у Постанову Всеросійського центрального виконавчого комітету Ради Народних Комісарів РСФРР, від 8 квітня 1929 року, в ч.3 п.3 передбачалося, що: «релігійні спільноти мають право одержувати церковне начиння, предметів релігійного культу, транспортних засобів, оренди, будівництва і купівлі споруд для своїх потреб в встановленому законом порядку» [5]. Але статусу юридичної особи релігійним громадам не надавалося. Власне, вони отримали це право в кінці панування Радянської влади у 1990 році, з прийняттям Закону СРСР «Про свободу совісті та релігійні організації». Безпосередньо у ст. 13 згаданого закону зазначається, що «релігійні організації визнаються юридичними особами з моменту реєстрації їх статуту (положення)» у ст. 14 зазначено, що «для отримання правоздатності юридичної особи релігійною спільнотою, громадяни, які її утворили, які досягли вісімнадцятирічного віку, у кількості не менше десяти чоловік подають заяву з додатком статуту (положення)» [36] у відповідний орган. Також, у п. 4 ст. 14 зазначеного Закону СРСР передбачено, що: «законодавством союзних автономних республік може бути встановлений інший порядок реєстрації статутів (положень) релігійних організацій» [36].

З прийняттям незалежності України усі правовідносини, пов'язані із свободою совісті і діяльністю релігійних організацій, регулюються чинним законодавством. Базовим є Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року, в основу зазначеного закону був взятий згаданий вище Закон СРСР «Про свободу совісті та релігійні організації», але звісно, що він був відредагований під нові зміни державного устрою та реалії життя.

Безпосередньо процедуру реєстрації статутів (положень) релігійних організацій в період незалежності України можна поділити на два періоди: з 1991 р. по 2004 р. і з 2004 по теперішній час.

В період з 1991 р. по 2004 р. питання реєстрації статутів (положень) релігійних організацій в чинному законодавстві України регулювалося ст.ст.14 і 15 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року (далі Закон) [24]. Іншим нормативно-правовим документом, яким ще раз було констатовано положення ч.1 і 2 ст.14 та ст.15 Закону було роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України

«Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» видане у 1996 р. [4] з метою забезпечення однакового застосування Закону.

Визначене ст.14 вказаного Закону право реєстрації статутів (положень) релігійних організацій передбачає реєстрацію релорганізацій поданих у переліку ст.7 цього Закону. Беручи за основу цей перелік видів релігійних організацій, їх можна поділити на дві групи, в яких процедура реєстрації має свої відмінності. До першої групи відносяться тільки релігійні громади, до другої – управління, центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій.

Безпосередньо в ч.1 ст.14 Закону мова йде про реєстрацію статутів релігійних організацій, які відносяться до першої групи. В статті говориться, що: «для одержання релігійною громадою правоздатності юридичної особи громадяни в кількості не менше десяти чоловік, які утворили її і досягли 18-річного віку, подають заяву та статут (положення) на реєстрацію до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а у Республіці Крим – до Уряду Республіки Крим» [24]. Таким чином, релігійні громади для набуття статусу юридичної особи реєструють свої статuti в одному з вищезазначеному регіональному органу виконавчої влади.

Частиною 2 ст. 14 Закону визначено, що релігійні організації, які вище віднесені до другої групи (релігійні центри, управління, монастирі, релігійні братства, місії та духовні навчальні заклади) подають на реєстрацію статут (положення) до державного органу України у справах релігій.

Частина 1 і 2 ст.14 Закону передбачає для релігійних організацій реєстрацію статутів (положень), але на практиці при спробі реєстрації статутів (положень) від релігійних організацій вимагається цілий пакет супроводжуючих документів. Перелік цих додаткових документів безпосередньо не передбачено текстом Закону, а також у Законі відсутня норма, яка відсилає до іншого нормативно-правового акту, яким передбачене врегулювання означеного питання. Тобто в першому періоді (з 1991 р. по 2004 р.) не існувало жодного нормативно-правового акту, який би врегульовував зазначене питання. Як вважають експерти, «залишається незрозумілим, якими нормами керуються органи влади для запровадження ... форми та документів, які необхідні для реєстрації статуту релігійної організації, адже норми Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» не передбачають такого переліку» [35, с.47], «фактично здійснюється реєстрація не статуту, а самої організації» [28, с.10; 1, с.28].

Таким чином, після прийняття Закону в 1991 р. з одного боку представники реєструючих органів зіштовхнулися з питання узгодження цього переліку документів, а представники релігійних організацій з загальнодоступністю до останнього. В зв'язку з чим представники релігійної спільноти неодноразово зверталися з проханням щодо оприлюднення переліку цих документів, що б сприяло спрощенню процедури підготовки необхідних супроводжуваних документів для реєстрації статуту.

Вищезазначене вказує на законодавче недоопрацювання реєстраційної процедури статутів (положень) релігійних організацій, оскільки певний перелік документів потрібно було не тільки оприлюднити, але й прийняти його або як внесенням змін до самого Закону, або врегулювати дане питання окремим нормативно-правовим актом.

Крок в цьому напрямку було зроблено в 1995 р. Міністерством у справах національностей, міграції та культів (на той час це вищий орган виконавчої влади, який виконував функцію державного органу України у справах релігій). У Міністерстві було розроблено і опублікувало в якості посібника методичні рекомендації до практичного застосування Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [14], які мали консультативний характер.

В даному посібнику надавалися роз'яснення щодо застосування положень Закону з різних актуальних питань державно-конфесійних відносин. Зокрема детальне роз'яснення відносно процедури реєстрації статутів різних груп релігійних організацій з наданням списку необхідних супроводжуваних документів для реєстрації релігійними організаціями своїх статутів.

Безпосередньо в збірнику наводились переліки документів, які подаються при державній реєстрації статуту (положення) для:

- релігійної громади, котра організаційно і канонічне підпорядковується релігійному центру (управлінню), що знаходиться в Україні;
- релігійної громади, котра організаційно впорядковується зарубіжному релігійному центру (управлінню);
- релігійного центру (управління), а також регіональних, обласних управлінь, монастирів, релігійних братств, місій, духовних навчальних закладів, котрі створюються релігійними центрами (управліннями), що діють на території України;
- релігійних управлінь (регіональних, обласних), монастирів, релігійних братств, місій духовних навчальних закладів, що створюються (заснуються) на території України

зарубіжними релігійними центрами (управліннями) за відповідними домовленостями з державним органом України у справах релігій (ст.9 Закону);

- релігійних братств і монастирів, які утворюються за ч.2 ст.10 та ч.1 ст.14 Закону.

Також в методичних рекомендаціях описувалася процедура реєстрації змін і доповнень до статутів (положень) релігійних організацій і надавався відповідний список необхідних документів для цього [Див. док.: 14, с.28-35].

Відношення громадськості до вказаного посібника було різноманітне, думки експертів розходилися діаметрально протилежно. Наприклад, для порівняння: «справді корисними для вдосконалення законодавства про свободу совісті стали методичні рекомендації до практичного застосування Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», розроблені Міністерством у справах національностей, міграції та культів» [12] і вказані методичні рекомендації «багато в чому протирічать закону, а по деяких положеннях навіть відмінюють закон» [11]. Власне критиці його піддали голова (на той час) Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України М.Косів, голова (на той час) Союзу православних братств України В.Лукияник.

Зауважимо, що критика не стосувалася роз'яснень процедури реєстрації статутів релігійних організацій. Даними роз'ясненнями з моменту оприлюднення вказаних методичних рекомендацій, як єдиним джерелом з вказаної проблематики, користувалися працівники регіональних структурних підрозділів державного органу України у справах релігій, та й власне працівники центрального державного органу. Отже, можна констатувати, що видання вищезазначених методичних рекомендацій було першим позитивним кроком у розв'язанні законодавчих недоопрацювань у окресленій проблематиці і спрощенні розглядаєної реєстраційної процедури. Цей крок мав і свої недоліки в тому, що вказані рекомендації: не були офіційним нормативно-правовим актом і ними можна було користуватися тільки в якості рекомендацій; вийшли невеликим тиражем і не були розповсюджені належним чином безпосередньо по релігійним організаціям. В якості ще однієї несприятливої умови в зазначеній проблематиці стала реорганізація (наприкінці 1995 р.) Міністерства у справах національностей, міграції та культів. В подальшому, впродовж першого періоду реєстрації статутів релігійних організацій, жоден з послідуєщих державних органів України у справах релігій (Державний комітет України у справах релігій, Державний департамент у справах релігій Міністерства юстиції України, Державний комітет України у справах національностей та релігій) не опрацьовував надалі питання відносно затвердження переліку супроводжуваних документів для реєстраційної процедури як окремого нормативно-правового акту. Отже, запропоновані Міністерством у 1995 р. рекомендації поступово втратили свою актуальність і на офіційному рівні їх не використовували.

Частково про це можна судити наприклад з того, що на офіційних веб-сайтах державного органу України у справах релігій вказані рекомендації (навіть в переробленому вигляді) не були розміщені у повному обсязі. Хоча, наприклад, на сайті Державного департаменту у справах релігій Міністерства юстиції України існував розділ «Реєстрація статутів релігійних організацій» і в підпункті « [Порядок реєстрації статутів \(положень\) релігійних організацій](#) » був наведений текст ст.14 і розміщувалася інформація стосовно реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, які віднесені вище в тексті до першої групи – релігійні громади (хоча згідно з ч.2 ст.14 державний орган України у справах релігій здійснює реєстрацію другої групи релігійних організацій). Зазначена інформація розміщувалася і на сайті Державного комітету України у справах національностей та релігій. На сьогодні ні першого ні другого державного органу України у справах релігій не існує, як і не існує їх веб-сайтів, але передрук інформації з цих сайтів можна проглянути на старій версії веб-сайту Релігійної інформаційної служби України [18].

З липня 2004 р. в Україні починається другий період для релігійних організацій, щодо процедури реєстрації їх статутів, тобто набуття ними статусу юридичної особи. Після того як набрав чинності (1.01.2004 р.) Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [Див.: 22] процедура реєстрації статутів релігійних організацій отримала «подвійний» стандарт, що ускладнило даний процес. «Подвійний» стандарт полягає в тому, що релігійні організації для отримання статусу юридичної особи мають проходити процес реєстрації статуту в двох інстанціях. Ця законодавча колізія криється у ст. 13 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» де зазначено, що релігійна організація визначається юридичною особою після реєстрації її статуту (положення) та в ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» де зазначається, що релігійні організації набувають статусу юридичної особи після їх державної реєстрації у порядку, встановленим цим Законом. На це не співвідношення в законодавчих актах неодноразово звертали увагу експерти у сфері юриспруденції та релігієзнавства у ЗМІ та у виступах на конференціях та круглих столах відповідної тематики [1; 2]. Отже, прийнявши Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» держава ускладнила процес набуття релігійними організаціями статусу юридичної особи, а саме «затвердженням «подвійної» процедури реєстрації, збільшенням терміну реєстрації, платною процедурою реєстрації та ускладненням процедури внесення змін до статутів (положень)» [Док. див.: 2], тим самим зробивши крок назад у контексті удосконалення зазначеної процедури. Отже з 2004 р., релігійні організації самостійно реєструють статут (положення) у два етапи.

На першому етапі відбувається реєстрація статутів (положень) релігійної організації по тій схемі, що діяла до липня 2004 р., тобто згідно ст. 14 Закону України «Про свободу

совісті та релігійні організації» (про що говорилося вище). В результаті чого релігійна організація отримує Свідоцтво про реєстрацію статуту релігійної організації.

На другому етапі, відбувається остаточне набуття статусу юридичної особи через державного реєстратора за місцем знаходження. Орган державної реєстрації визначається відповідно за юридичною адресою (яка зазначалася релігійною організацією у попередньому кроці під час реєстрації статуту) релігійної організації, тобто за місцем знаходження юридичної особи. Згідно ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» державні реєстратори діють при: виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній в містах Києві та Севастополі державній адміністрації. В вище передбачених органах виконавчої влади релігійні організації релігійні організації самостійно проходять процедуру реєстрації юрособи (на відміну від громадських, благодійних організацій, які легалізуються органами юстиції і за яких органи юстиції передають інформацію до державного реєстратора).

У листопаді 1995 р. Україна приєдналася до Ради Європи і серед іншого зобов'язалася «запровадити нову недискримінаційну систему реєстрації церков» [3], що зафіксовано в п.11.xi. Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи 190 (1995). Логічно, що після приєднання до вказаної міжнародної організації, а особливо після взяття на себе зобов'язань стосовно приведення законодавства до європейського стандарту, владні структури мали втілювати ці зобов'язання в реальність, тим паче, що в недавніх законодавчих змінах 2004 р. контексті реєстраційної процедури релігійних організацій був зроблений крок назад.

Зазначимо, що на сьогодні експерти пропонують декілька варіантів розв'язання колізії подвійної реєстрації. Наприклад, «одна полягає у збереженні статусу кво, тобто зазначенні, що дія даного закону не поширюється на реєстрацію тих організацій та об'єднань громадян (в тому числі релігійних), оскільки їхній порядок реєстрації визначений спеціальними законами... друга можливість полягає у внесенні змін до спеціальних законів, у випадку релігійних організацій до ст. 14 та до ст. 30 із зазначенням, що реєстрація здійснюється Міністерством юстиції України та його місцевими відділеннями» [1, с.29].

Необхідно зазначити, що здійснювалися спроби щодо виправлення ситуації відносно зняття «подвійної» процедури реєстрації релігійних організацій. Впродовж 2004 і 2005 р. до Верховної Ради України було подано декілька законопроектів. В 2005 р. у другому читанні ВРУ прийняла Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та

фізичних осіб – підприємців» (реєстр. №4389-1 від 03.06.2004 р., автор народний депутат України Л.Мусіяка). Зазначений законопроект у своєму першопочатковому вигляді у повному обсязі усував недоліки «подвійної» реєстрації релігійних організацій, але, необхідно констатувати, що після певних узгоджувальних процедур до другого читання в його текст були внесені поправки, які в результаті ще більш ускладнили існуючу вже до того ускладнену процедуру реєстрації релігійних організацій. Власне в такому «доопрацьованому» вигляді він і був прийнятий Верховною Радою України, але невдовзі на прохання релігійної спільноти на вказаний Закон України Президент наклав вето [Див. док.: 1].

У органах виконавчої влади впродовж другого періоду реєстрації релігійних організацій також відбувалася певна законотворча робота по відношенню виправлення колізій «подвійної» реєстрації релігійних організацій. Зазначене питання було предметом розгляду Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій у вересні 2009 р. Так, на виконання відповідного пункту Протоколу її засідання від 24 вересня 2009 року Державний комітет України у справах національностей та релігій звернувся до Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва з пропозиціями щодо врегулювання питання «подвійної» реєстрації релігійних організацій відповідними внесеннями змін до чинного законодавства, які в повній мірі були погоджені Держкомпідприємством. Дані зміни були внесені до нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» над якою і свій час працював Держкомнацрелігій.

Необхідно констатувати, що після 2009 р. засідання Комісії не відбувалося, а в кінці 2010 р. Держкомнацрелігій був ліквідований. Логічно що і доля відповідних законотворчих ініціатив черговий раз була відкладена на невизначений термін і релігійна спільнота знову залишилася з реаліями «подвійної» реєстрації.

В 2012 р. можемо спостерігати в законодавчій ініціативі повторну спробу ускладнення реєстраційної процедури релігійних організацій. У червні 2012 р. Верховна Рада України у першому читанні ухвалила проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо діяльності Міністерства юстиції, Міністерства культури, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства) (реєстр. №10221 від 15.05.2012, автор народний депутат України Мірошніченко Ю.Р.). В зазначеному законопроекті передбачено внесення змін до низки чинних нормативно-правових актів, зокрема до Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації». Безпосередньо в законопроекті запропоновано набуття статусу юридичної особи через Державну реєстраційну службу України.

Зазначимо, що вказане питання в українському суспільстві дискутувалося в кінці 2010 р. на початку 2011 р. у зв'язку з виданням Указу Президента України №1085/2010 від 9 грудня 2010 р. «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [32]. Згідно якої, функцію реєстрації релігійних організацій було віднесено до компетенції новоутвореної Державної реєстраційної служби України (до того ця функція належала державному органу України у справах релігій). І тоді постало питання, що таке нововведення потребує внесення змін до чинного законодавства. Таким чином, ці зміни й були запропоновані у 2012 р. народним депутатом України Ю. Мірошніченком вказаним вище законопроектом №10221, але ще 6 квітні 2011 р. Указом Президента України №388/2011 затверджено Положення «Про Міністерство культури України» в якому, серед основних функцій передбачено, що Мінкульт здійснює в установленому порядку реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, а також змін і доповнень до них [31]. Наразі законопроект готується до другого читання «представники конфесій розраховують, що під час підготовки законопроекту до другого читання з нього будуть вилучені усі положення щодо внесення змін чи доповнень до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [17], після проведення відповідних переговорів у Верховній Раді України «за підтримки депутата Юрія Мірошніченка [представники ВРЦіРО та Мін'юсту домовились про внесення конструктивних поправок до тексту проекту](#)» [9].

{ **Примітка ІРС.** Порушуючи дані домовленості, 16 жовтня 2012 року [Верховна Рада прийняла законопроект № 10221 як закон](#) без обговорення та без розгляду жодної з поправок, наданих з боку суб'єктів законодавчої ініціативи. У зв'язку з цим, [члени Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій](#), [Нарада представників християнських Церков України](#), а також [правозахисники, громадські активісти та науковці](#) звернулись до Глави держави із закликом ветоувати законопроект № 10221 з метою недопущення законодавчих обмежень свободи віросповідання в Україні. Відтак, [до 21 листопада 2012 року](#) Президент України В. Янукович має визначитись – ветоувати чи підписувати прийняті парламентом зміни. }

Повертаючись до питання безпосереднього здійснення реєстраційної процедури, можна констатувати, що в перші роки після встановлення нових умов реєстраційної процедури (з 2004 р.) представники релігійних організацій почали ще більше потребувати певних посібників, методичних рекомендацій, довідників з висвітлення

даної проблематики, яка б пояснювала алгоритм дій та певним чином спрощувала процес реєстрації. Впродовж другого (виділеного нами вище) періоду реєстрації статутів (положень) релігійних організацій здійснювалося видання певних методичних рекомендацій громадськістю та регіональним підрозділом державного органу України у справах релігій. Такі методичні рекомендації вийшли в 2008, 2009 і в 2011 р.р.

В 2008 р., за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у рамках проекту «Громадський моніторинг та консультування з питань державної реєстрації та відносин громадських організацій, релігійних організацій, профспілок, благодійних організацій з контролюючими органами влади як передумова реалізації та захисту права громадян на об'єднання», який проводило Товариство сприяння українсько-польській співпраці у галузі юридичної освіти і науки, вийшов довідник – «Державна реєстрація громадських організацій, релігійних організацій, профспілок, благодійних організацій в Україні: від А до Я» (автори Л.Тарасенко та Т.Яцків) [35].

В 2009 р. у видавничому відділі Української Православної Церкви видано навчальний посібник – «Державно-церковні відносини» (автор А.Деркач) [8], в якому міститься підрозділ, присвячений процедурі державної реєстрації релігійних організацій.

В 2011 р. Головне управління з питань внутрішньої політики, національностей та релігій Львівської обласної державної адміністрації видало інформаційно-статистичне видання – «Львівщина релігійна» (упорядники: Р.Кураш та У.Хаварівський) [13], в якому один із розділів присвячено питанню реєстрації статутів релігійних громад.

В зазначених виданнях можна знайти вичерпну інформацію відносно процедури реєстрації релігійних організацій: описання послідовності реєстраційного процесу, перелік необхідних державних органів, документів, бланків і зразків їх оформлення, а також алгоритм становлення на облік в певних державних інстанціях після набуття статусу юридичної особи (реєстрація в органах статистики, взяття на облік у Пенсійному фонді, Фонді загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, Фонді соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Податковій адміністрації), а також отримання дозволу виготовлення печатки, відкриття банківського рахунку та інше. Можна констатувати, що з виданням вказаних довідників громадськість підключилася до вирішення певних проблемних моментів реєстраційної процедури, які існують в Україні.

Створення прецеденту «подвійної» реєстрації релігійних організацій спричинило незручності не тільки для релігійних організацій, які в майбутньому збираються отримати статус юридичної особи, але й для вже зареєстрованих релігійних організацій. На даному аспекті наголошується у доповіді правозахисних організацій «Права людини в Україні – 2011». Де зазначається, що «з моменту введення подвійної реєстрації для релігійних організацій декілька років назад уже зареєстровані до цього часу організації мали пройти додаткову реєстрацію в державному реєстраторі та отримати свідоцтво про державну реєстрацію» і станом на 2010 р. «ця статистика показує, що 12841 релігійних організацій ще не пройшли такої подвійної реєстрації» [20, с.137]

Вище перераховані складнощі не вичерпують собою всього спектру недосконалості реєстраційної процедури релігійних організацій. Наприклад, законодавчо передбачений (ст.14 Закону) термін реєстрації (статутів) релігійних громад становить від одного до трьох місяців, але, досліджуючи реальний стан ситуації, експерти зазначають, що «на практиці період розгляду документів може затягнутися на 6 і більше місяців» [1, с.28] або «у середньому реєстрація статутів таких організацій, навіть широко визнаних та відомих, може тривати від 9 до 18 місяців. При цьому ця процедура містить багато порушень європейських стандартів, є дуже бюрократизованою та чітко не визначеною» [21, с.102] і наводять конкретні приклади [Док. Див.: 1, с.28-32]. В зв'язку із чим релігійні організації захищають свої права у судових інстанціях.

Наприклад, за інформацією Державного департаменту у справах релігій і національностей Міністерства культури України: «безпосередньо областями, в яких має місце складна релігійна ситуація, та на які припадає більшість судових позовів з ... питань реєстрації статутів релігійних організацій є (Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська, Чернігівська області)» ... «впродовж 2011 р. в судовому порядку розглядалось 7 цивільних справ за скаргами релігійних організацій щодо питань реєстрації облдержадміністраціями статутів та внесення змін до статутів релігійних громад: 2 – УПЦ КП (Івано-Франківська, Київська області), 1 – УАПЦ (Івано-Франківська), 1 – УГКЦ (Івано-Франківська), 1 – незареєстр. УПГКЦ (Тернопільська), 1 – незареєстр. Родове вогнище Рідної православної віри (Тернопільська), 1 – незареєстр. Українська автокефальна православна соборна церква м. Ужгород (Закарпатська область). За результатами розгляду зазначених цивільних справ 2 релігійним громадам в задоволенні їх позовів в судовому порядку було відмовлено (Закарпатська і Тернопільська обл.)» [25].

Ще з першого десятиліття незалежності України питанню удосконалення реєстраційної процедури для релігійних об'єднань, з боку міжнародних організацій, експертів в сфері державно-конфесійних відносин, представників релігійних організацій, приділяється значна увага.

Наприклад, серед проблемних питань законодавчого характеру в сфері свободи совісті дане питання завжди присутнє у щорічних звітах, яке оприлюднює Бюро демократії, прав людини та праці Державного департаменту США. У звітах від 2005 р. постійно підкреслюється, що Закон «Про свободу совісті і релігійні організації» і Закон «Про державну реєстрацію юридичних і приватних осіб» містять суперечливі положення, які ускладнюють реєстрацію релігійних організацій [7].

Також на недоліки законодавства про свободу совісті і релігійні організації вказано у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» від 14 червня 2007 р., на цьому акцентується увага в розділі «Свобода совісті та віросповідання» аналітичної Доповіді уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2011 р. В доповіді підкреслюється, що в якості недоліку законодавства «суд відзначив... недостатньо чітко прописані підстави для відмови релігійній організації у реєстрації статуту» [34, с.123].

Ще одним проблемним моментом законодавчих норм є той факт, що ч.4 ст.8 Закону передбачає, що повідомлення до державних органів про утворення релігійної громади не є не обов'язковим, тобто релігійна громада може діяти легітимно без реєстрації. Проте на практиці для повноцінної діяльності релігійної організації для реалізації гарантованих державою прав: власності релігійних організацій (ст.18 Закону); розповсюдження предметів релігійного призначення та релігійної літератури (ст. 22 Закону); ведення добродійної і культурно-освітньої діяльності (ст. 23 Закону); ведення міжнародної діяльності (ст.24 Закону) та інших необхідно мати статус юридичної особи, що передбачає власне реєстрацію статуту релігійної громади. «Реєстрація є необхідним етапом для групи віруючих, що бажають у будь-який спосіб публічно сповідувати свою віру» [1, с. 27]. Тобто рано чи пізно, для своєї повноцінної діяльності релігійні організації мають пройти процедуру реєстрації (набуття статусу юридичної особи), що надає останнім виступати рівноправним суб'єктом правовідносин при реалізації своїх законних прав. Тому в даній ситуації наведена правова норма потребує уточнення щодо правової діяльності релігійних громад, котрі діють без реєстрації статуту.

Безпосередньо у міжнародних документах подаються певні рекомендації щодо демократичних стандартів реєстраційної процедури релігійних організацій, які слід враховувати країнам при прийнятті законодавчих норм відносно реєстраційної процедури релігійних організацій. Наприклад, такі рекомендації присутні у документі «Громадянські і політичні права, включаючи питання про релігійну нетерпимість» прийнятий Комісією по правам людини Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 2004 р.

Ці рекомендації зводяться до наступного: реєстрація не повинна мати обов'язкового характеру, тобто вона не повинна бути попередньою умовою для відправлення релігійних обрядів, а використовуватися тільки для набуття правосуб'єктності і отримання пов'язаних з цим пільг; процедура реєстрації має бути простою і швидкою і не повинна обумовлюватися численними формальними вимогами про кількість членів чи часу існування тої чи іншої релігійної групи; реєстрація не повинна обумовлюватися отриманням думки про сутність релігійних переконань, характером організаційної структури, складом духовенства; жодній релігійній групі не повинно бути дозволено приймати рішення про реєстрацію іншої релігійної групи [10].

Подібний перелік можна знайти у «Рекомендаціях по аналізу законодавства про релігію і віросповідання», які підготовлені експертами Венеціанської комісії і які потім були передруковані у виданні «Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод», виданому Української Гельсінської спілкою [27, с.19-21; 28, с.47-49].

Один із кроків влади в даному контексті можна вважати видання постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 2009 року № 737 «Про заходи щодо упорядкування адміністративних послуг» [23], в якій передбачалося вищим органам виконавчої влади внести пропозиції щодо внесення змін до відповідних реєстрів. Після певного ряду владних перетрубацій, впродовж першої половини 2012 рр. в Міністерстві культури України відбувалася відповідна робота над розробленням «Стандарту надання адміністративної послуги з реєстрації статуту (положення) релігійної організації та змін до нього». Даний стандарт був затверджений наказом Міністерства культури України від 18 квітня 2012 року № 366 [16] і поданий на реєстрацію до Міністерства юстиції України, у відповідності до «Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 року № 731 (зі змінами). В травні поточного року Міністерство культури України листом від 4 травня 2012 р. №964/67/14-12 звернулося до Міністерства юстиції України щодо повернення вищезгаданого стандарту, з метою доопрацювання [15]. Повторне подання вказаного нормативно-правового акту відбулося у травні 2012 року і в серпні 2012 р. Міністерство юстиції України затверджує наказ Міністерства культури України «Про затвердження Стандарту надання адміністративної послуги з реєстрації статуту (положення) релігійної організації та змін до нього», який було розроблено у новоствореному (в 2011 р.) Департаменті у справах релігій і національностей при Мінкульті.

Як зазначено в п.1.1, «Стандарт розроблено з метою підвищення якості виконання та

доступу до результатів виконання державної функції з питань реєстрації статутів (положень) релігійних організацій (релігійних центрів (управлінь), монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій), духовних навчальних закладів) та змін до них (далі – адміністративна послуга), визначення опису процедури надання цієї послуги, складу, послідовності дій одержувача та адміністративного органу, строків надання послуги, вимоги щодо необхідного рівня її доступності та якості» [16]. В даному Стандарті передбачена процедура реєстрації релігійних організацій, які (віднесені нами вище до другої групи) реєструє державний орган України у справах релігій, що передбачено ч.2 ст.13 Закону.

Отже на двадцять першому році незалежності України державний орган у справах релігій затвердив відповідний нормативно-правовий документ, в якому передбачені дії реєстраційної процедури статутів релігійних організацій.

Можна припустити, що, ґрунтуючись на вищезазначеному «Стандарті», затвердженому Міністерством культури України, відповідні регіональні підрозділи облдержадміністрацій в Україні, в компетенцію яких входять функції щодо реалізації державної політики у сфері релігії, також підготують і затвердять подібні «Стандарти», як нормативно-правові документи, які, в свою чергу, будуть передбачати реєстрацію релігійних громад. Наприклад, на веб-сторінці Луганської обласної державної адміністрації розміщено «проект Стандарту адміністративної послуги з реєстрації статуту (положення) релігійної організації» [26]. Хоча потрібно зазначити, що подібні стандарти в регіонах України вже були затверджені до оприлюднення «Стандарту», затвердженого Мінкультом, наприклад у Сумській, Одеській, Черкаській, Кіровоградській областях та інших [29].

Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити наступні висновки: реєстраційну процедуру релігійних організацій в період незалежності України умовно можна поділити на два періоди до і після 2004 р.; перший період характеризується більш простою процедурою реєстрації, ніж другий; в діючому законодавстві є недоліки відносно реєстраційної процедури, які полягають в наявності «подвійної» реєстрації релігійних організацій, нечіткості у формулюванні умов діяльності незареєстрованих релігійних організацій; спостерігаються порушення встановленого реєстраційного терміну; таким чином, не всі норми чинного законодавства на сьогодні відповідають міжнародним законодавчим нормам в даній сфері.

Список використаних джерел:

1. Антошевський Т. Моніторинг релігійної свободи в Україні : 2005-2007 / Т.Антошевський, Л.Коваленко. – Львів: Релігійно-інформаційна служба України, Центр правових та політичних досліджень «СІМ», 2008. – 168 с.
2. Васін М. Держава ускладнює процедуру релігійних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://theology.in.ua/ua/index/expert_thought/comments/8587/
3. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_590
4. Вищий арбітражний суд України роз'яснення «Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_109800-96
5. Всероссийский центральный исполнительный комитет Совета Народных Комиссаров РСФСР Постановление «О религиозных объединениях» от 8 апреля 1929 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.r-komitet.ru/vera/22.htm>
6. Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР «Об отделении церкви от государства и школы от церкви» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex17420.htm>
7. Державний департамент США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=45&Itemid=72&lang=uk
8. Деркач А.Л. Государственно-церковный отношения / А.Л. Деркач. – К. : Издательский отдел УПЦ, 2009. – 320 с.
9. [До виборів парламент може розглянути низку законопроектів з релігійних питань](https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1112%3A1&catid=34%3AAua&Itemid=61&lang=uk) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1112%3A1&catid=34%3AAua&Itemid=61&lang=uk
10. Доклад, представленный Специальным докладчиком по вопросу о свободе религии или убеждений Асмой Джахангир «Гражданские и политические права, включая вопрос о религиозной нетерпимости» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/117/21/PDF/G0611721.pdf?OpenElement>
11. Друзенко Г. Институт свободы совести: міжнародні стандарти та законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.com.ua/referats/135/18302/?page=68>
12. Єленський В. Огляд подій 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_1996/lis_96_01_02/37586/
13. Львівщина релігійна / [упоряд. Роман Кураш і Устим Хаварівський]. Л., 2011.
14. Методичні рекомендації до практичного застосування Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (постатейні роз'яснення щодо їх застосування) [Текст] / Міністерство України у справах національностей, міграцій та культур. Управління у справах релігійних організацій. – К. : [б. в.], 1995. – 75 с.
15. Мін'юст повернув нормативно-правові акти без державної реєстрації для

доопрацювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/40218>

16. Наказ Міністерства культури України №366 від 10.04.2012 р. Про затвердження Стандарту надання адміністративної послуги з реєстрації статуту (положення) релігійної організації та змін до нього [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1415-12>

17. [Парламент прийняв за основу суттєві зміни до Закону про свободу совісті та релігійні організації \(ВІДЕО\)](#) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1066%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk

18. Перелік документів, необхідних для реєстрації статуту (змін і доповнень статуту) релігійної громади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/otherresources/registerdoc/>

19. Положення «Про порядок організації, діяльності, звітності і ліквідації релігійних громад та систему обліку адмінорганами складу релігійних громад та служників культури». – Харків. 1930. – 32 с.

20. Права людини в Україні – 2009-2010. Доповіді правозахисних організацій. – Харків : Права людини, 2011. – 486 с.

21. Права людини в Україні – 2011. Доповіді правозахисних організацій. – Харків : Права людини, 2011. – 486 с.

22. [Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців /](#) Верховна Рада України; Закон від 15.05.2003 № 755-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/755-15>

23. [Про заходи щодо упорядкування адміністративних послуг /](#) Кабінет Міністрів України; Постанова, Порядок, Перелік від 17.07.2009 № 737 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/737-2009-%D0%BF>

24. Про свободу совісті та релігійні організації Верховна Рада УРСР ; Закон від 23.04.1991 № 987-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=987-12>

25. Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/279632;jsessionid=D19100BCFDDAD54372055518858DA76>

26. Проект Стандарту адміністративної послуги з реєстрації статуту (положення) релігійної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.loga.gov.ua/oda/about/depart/religion/registration>

27. Рекомендации по анализу законодательства о религии или вероисповедании (Веницианская Комиссия). – Варшава. : ОБСЕ/БДИПЧ, 2005. – 68 с.

28. Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / за ред. Володимира Яворського. – Харків : Фоліо, 2005. – 92 с.

29. Стандарт адміністративної послуги з реєстрації статуту (положення) релігійної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unr.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=22875&id=121>

30. СУ УССР. – Харьков, 1920. – № 22. – С. 435.

31. Указ Президента України № 388/2011 Про Положення про Міністерство культури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/388/2011>

32. Указ Президента України №1085/2010 Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>

33. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 49.

34. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. – К.: Обудсман України, 2011. – 330 с.

35. Яцків Т. Державна реєстрація громадських організацій, релігійних організацій, профспілок, благодійних організацій в Україні : від А до Я / Т.Яцків, Л.Тарасенко. – Л. : Юриспруденція, 2008. – 285 с.

36. 1 октября 1990 года № 1689-1 Союз Советских Социалистических Республик Закон «О свободе совести и религиозных организаций» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.r-komitet.ru/vera/26.htm>

Інститут релігійної свободи, м.Київ
www.irs.in.ua